

Etik Yönünden Hastane Hizmetleri

HOSPITAL SERVICES FROM THE POINT OF VIEW OF THE MEDICAL ETHICS

Erdem AYDIN*

*Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Deontoloji (Tıbbi Etik)-Tıp Tarihi AD, ANKARA

Özet

Bu çalışmada hastane hizmetleri, hastane etik kurulları tıp etiği yönünden araştırılmaktadır. Ayrıca hastanelerde etik eğitime değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hastane hizmetleri, Etik

T Klin Tıp Etiği 1999, 7:88-92

Sağlık hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için iki temel varlık alanına ihtiyaç vardır. Bunlardan birincisi tıbbi tanı-tedavi ve bakımı yapacak olan sağlık elemanına ikincisi ise bu hizmetin yapılacağı özel mekanlara. Sağlık elemanı dendiğinde başta hekim, hemşire ve öteki sağlık çalışanları akla gelmektedir. Sağlık hizmetinin sunum yerleri için ise, başta hastaneler olmak üzere çeşitli sağlık kurumları akla gelmektedir.

Neresinden bakarsanız bakın bir sağlık hizmeti dendiğinde sağlık hizmetlerine özel belli bazı mekanların varlığı vazgeçilmez bir istektir. Bu tarih boyunca da böyle olmuştur. Diğer yandan sağlık hizmeti mekanları tarih boyunca tıp ve sağlık hizmetlerine yeni öğeler ve yeni yapılanmalar katmış, farklı kurumsallaşmalar ortaya çıkarmıştır.

Yazışma Adresi: Dr.Erdem AYDIN

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi
Deontoloji (Tıbbi Etik)-Tıp Tarihi AD
ANKARA

[^]Bu makale 15.12.1998 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde yapılan; Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakülteleri'ni ortaklaşa düzenledikleri "Sağlık Hizmetlerinde Etik" başlığını taşıyan panelde sunulan konuşmanın düzenlenmiş şeklidir.

Summary

In this article, hospital services, ethical boards of the hospitals are investigated from the point of view of the medical ethics. Moreover, the education of the medical ethics is stressed.

Key Words: Hospital services, Medical ethics

T Klin J Med Ethics 1999, 7:88-92

Örneğin geçmiş toplumlardaki insanların tedavi edildikleri yerler olan tapmalara baktığımızda, mistik-dinsel tıp anlayışının uygulandığı yerler olan buraları, bu tür tıp anlayışına yeni bir şekillenmeler kattığı yadsınamaz. Eski Yunan tıbbındaki Asklepionlar tapmak tıbbının gerçekleştirildiği yerlerdi ve burada hizmet verenlere Asklepiades adı veriliyordu. Bir Asklepiades olan "Tıbbın Babası" Hipokrat'm da bugünkü modern tıbbının ilk temel taşlarını koymasını anlamlıdır.

Hastaneler tarihini incelediğimizde, hastanelerin zaman sürecine bağlı olarak az ya da çok farklı olarak algılandığı ve farklı işlevler üstlendikleri söylenebilir. Bugün ise hastaneler, insan sağlığında üst düzey yoğun teknolojinin kullanıldığı yerlerdir. Oysa geleneksel tıpta tanı-tedavi, hekimin kişisel kimliğinde sergileniyor. Daha yakın zamanda ve hastane hizmeti açısından ise buna hemşire ve öteki sağlık hizmetini veren elemanlar ekleniyor. Bugün hastanelerin üst teknolojiyi kullanmaları ise kaçınılmaz olarak geleneksel tıp anlayışında fazla bulunmayan "teknik" bir yapılanmayı gerektiriyor. Aynı şekilde teknoloji ile yüklü bir hastane hizmetini kurmak ve geliştirmek için de her gün arttığı gözükken finansman talebi ortaya çıkıyor.

Gerek donanım gerek ekonomik girdilerin yarattığı karmaşık ortamın doğru düzenlenmesi ve iyi yönetilmesi gerekiyor. Yalın bir tıp hizmeti kupLüü olfTiâSiHfi rsgrnsn hüsincncr bu^üü sürekli piyasa koşullarına uygun davramlıp davranılmadığmm merceği altında. Hastalar açısından ise sosyo-ekonomik girdilerle yaşam kalitesinin yükselmesi, en azından bu olanağa sahip toplum ve insanlarda, günlük hayatlardaki yakın düzeyde "konforlu" bir hastane ve tıbbi bakım taleplerinin yükselmesine neden oluyor.

Tüm bunların getirdiği bir başka sonuç hastaneleri doğru bir yönetim gücüne sahip olmasını gerektiriyor. Buraya kadar söz ettiklerim bugün piyasada mevcut herhangi bir hizmet kurumu için de geçerli olabilecek tespitler. Ama insan sağlığının doğrudan kaygı edildiği bir yerde, bunu aşan özelliklerin de bulunması kaçınılmaz geliyor. Bu, gerek hastanenin kendi iç yapısı gerek hizmet verdiği hastalar için de söz konusudur.

Bir hastane ortamında ortaya çıkabilecek etik kaygı ya da sorunlar çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Bunları belli bir kategoriye sokmak istersek, mutlak olmamak koşuluyla üç başlık altında toplayabiliriz. Tabloda da görüldüğü gibi bunlardan birinci başlık "ilişki ve sorumluluklar", ikinci başlık "hastanenin amaç ve ilkeleri" ve üçüncü başlık "klinikte yaşanan sorunlar" şeklinde olabilir.

Diğer yandan hastane ortamında ortaya çıkan etik sorunların çözümünde varlıkların artık yadsınamaz olan Hastane Etik Kurullarını (HEK), konumuz çerçevesinde önemle belirtmemiz gerekir. Kuşkusuz hastane etik kurulları ile araştırma etik kurullarını birbirleriyle karıştırmamamız gerekir. Bu bağlamda benim burada vurgulamak istediğim ilişki ve sorumluluklar başlığı altında yer alan "hasta hakları konusu" ile birlikte "hastane etik kurulları konusu" olacaktır.

Hasta Hakları

Hastane hizmetleri içerisinde, hasta hakları bugün hizmetlerin bir hayli belirleyicisi haline gelmiştir. Bugün tıp, halk sağlığı, etik ve insan hakları arasında gelişmekte olan ilişkiler sirsilesinden söz edilmektedir. Haklar ile zorunlulukların (yükümlülüklerin) karşılıklı bir ilişki içerisinde oldukları söylenebilir. Bu arada hasta hakları ile sağlık bakım hakkını ayırt etmemiz gerekmektedir.

İkincisi daha genel bir kavramdır ve devlet-birey ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Hasta hakları ise hekim-birey arasındaki tıbbi ilişkiden kaynaklanır. Bununla birlikte sağlık hizmetlerinin artık bir sağlık ekibi tarafından verilir hale gelmesi hekim-birey ilişkisini sağlık çalışanı-hasta ilişkisi şekline dönüştürmüştür. Hatta daha da öteye bugün hasta hakları dediğimizde hastanın karşısına bir kurum olarak hastaneler çıkmaktadır. Amerikan Hastane Birliği ilk kez 1973 yılında bir hasta hakları bildirgesi yayınlamıştır.

Hasta hakları anlamında hasta taleplerinin önemli bir kısmının sorumlusu bizzat hastaneler olmaktadır. Dolayısıyla hasta hakları çerçevesinde ilişki neredeyse hastane-hasta eksenine yerleşmektedir. Hasta haklarının nelerden oluştuğuna gelince: Kuşkusuz bu konuda çeşitli sayıda hak ögesi çıkartılabilir. Genel olarak kabul edilebilecek hasta haklarının bazıları burada liste halinde vennek istiyorum: Hastanın,

1. Tıbbi bakımla ilgili her türlü konuda bilgilendirilmeye hakkı vardır.

2. Sağlık kurumunda hangi araştırma ve dene melere tutulacağı ve onların alternatiflerini bilmeye hakkı vardır.

3. Tıbbi bakım ve işlemlerle ilgili doğru bilgi almaya hakkı vardır.

4. Hızlı ve özenli acil bakıma hakkı vardır.

5. Anlayabileceği ifadelerle bilgilenmeye hakkı vardır. Ölüm riski, başarı olasılığı, yan etkiler konusunda bilgilendirilip gönüllü, bilinçli ve anlaşılmalı bir onamı olmadan tıbbi müdahale yapılmamasını beklemeye hakkı vardır. Hastanın yazılı imzalı onam formu alınabilir.

6. Herhangi bir tıbbi testten önce hastalığının şimdiki durumu ve gelişme şekli hakkında bilgi almaya hakkı vardır.

7. Kendi yerine karar verebilecek birini belirlemeye hakkı vardır.

8. Tıbbi bakım ve tedaviyle ilgili tüm çalışanların kimliklerini, mesleki durumlarını ve tecrübelerini bilmeye hakkı vardır.

9. Irk, milliyet, din, cinsiyet veya sakatlığı nedeniyle ayırım görmemeye hakkı vardır.

10. Yabancı dille konuşulması durumunda tercüman istemeye hakkı vardır.

11. Kendisiyle ilgili tüm tıbbi kayıtları istemeye ve incelemeye hakkı vardır.

12. Sağlık durumu için bir başka uzmandan danışmanlık istemeye hakkı vardır.

13. Doğrudan kendi yararına olmayan eğitim amaçlı tıbbi işlemleri kabul etmemeye hakkı vardır.

14. Herhangi belli bir ilaç, test, işlem ve tedaviyi reddetmeye hakkı vardır.

15. Kişisel bilgi ve haklarına saygı gösterilmesini beklemeye hakkı vardır.

16. Ziyaretçilerini kabul etme, telefonla görüşebilme hakkı vardır. Ailelerin çocuklarıyla, terminal dönem hastalarının akrabalarıyla 24 saat birlikte kalabilmeye hakkı vardır.

17. Gerekli belgeleri imzalamak koşuluyla, isteği üzerine sağlık durumuna bakılmaksızın hastaneden ayrılmaya hakkı vardır.

18. Gerekli açıklamaları almadan ve sağlık kurumunun kabulü olmadan bir başka hastaneye nakli kabul etmemeye hakkı vardır. Hasta kabul etmiyorsa bir danışmandan görüş almaya hakkı vardır.

19. Taburcu olacağı günden en az birgün önce taburcu olacağını öğrenmeye hakkı vardır.

20. Kim tarafından ödenirse ödensin hastane faturasını incelemeye hakkı vardır.

21. Haklarını savunacak bir avukattan yararlanmaya hakkı vardır.

22. Taburcu olurken tüm tıbbi kayıtların kopyasını almaya hakkı vardır.

Hastane Etik Kurulları

İlişikteki tabloda da işaret ettiğimiz gibi hastane ortamında ortaya çıkan değişik kaynaklı çeşitli etik sorunların çözümünde hastane etik kurulları (HEK) önemli işlevler yüklenmektedir. Bu kurulların aldığı kararlar danışmanlık niteliğinde kararlardır. Bununla birlikte kurul kararlarının yerine getirilişi, kurulun yer aldığı sağlık kurumuna göre farklı biçimlerde olabilmektedir. Hastane etik kurullarının işlevleri genelde dört kümede incelenmektedir. Bunlar "etik eğitimi", "hastane etik politikasını oluşturma", "Etik danışmanlık" ve "geriye

dönük çalışmalar" şeklindedir. Ayrıntılarına girmeden bunları kısaca incelemek istiyoruz:

Etik Eğitimi

Sağlık kurum ve kuruluşlarında görev yapan sağlık çalışanlarının etik yönünden eğitimi HEK'in başta gelen işlevlerinden biridir. Ancak, herşeyden önce böyle bir işlevi yerine getirebilecek ölçüde HEK üyelerinin yeterli bir etik eğitimi almış olmaları gerekmektedir. Bu noktada HEK üyelerinin eğitiminin nasıl yapılacağı konusu ortaya çıkmaktadır. Tıbbi Etik uzmanının üstleneceği bu eğitim, HEK'in işlevsel sürecinin içinde çok önemli bir nokta oluşturmaktadır. Çünkü, sağlık çalışanlarının yeterli etik eğitimi alabilmeleri, HEK üyelerinin etik konusunda öğrendiklerini uygulamaya geçirmelerinden geçmektedir. Dolayısıyla HEK üyeleri konuyla ilgili bilgi ve eğitimlerini sürekli yenilemek zorundadırlar. Etik uzmanı, üyelerinin hem doğrudan eğitimlerini yaparken hem de onların kendi kendilerine eğitimi de olanak sağlayacak sürekli danışman-rehberlik görevi yerine getirmek durumundadır. Açık ki, kurul üyelerinin eğitimi sağlanmadan, söz konusu kurulun eğitim ve öteki işlevlerini yerine getirmesi beklenemez.

Eğitimde temel amaç, sağlık çalışanlarının hasta ve hasta yakınlarıyla olan ilişkilerinde ortaya çıkan olası etik sorunları belirleyebilirle ve etik "değer" taşıyan kararlar alabilme duyarlılık ve anlayışının kazandırılmasıdır. Bu anlamda, etik değerlerin uzantısı içinde, karar verme sürecinin etmenlerinin hem kuramsal hem de uygulamalı (klinik etik uygulamaları gibi) olarak çalışanlara aktarılması gerekmektedir.

Hastane çalışanlarına verilen eğitimin bir başka sonucu, kurum içinde HEK'ten ayrı başka alt etik kurulların oluşumuna olanak sağlamasıdır. Etik eğitimi almış çalışanların kendi uğraş alanlarında, etik sorunları çözümsel sonuçlara kavuşturabilecek nitelikte etik kurullar kurabilmeleri kolaylaşmaktadır. Böylelikle; örneğin, pediatri etik kurulu, psikiyatri etik kurulu, organ transplantasyonu etik kurulu gibi yeni kurulların kurulma yolu açılmaktadır.

Söz konusu etik eğitiminin çok yönlü olması HEK'in çalışma ilkelerinden biridir. Dolayısıyla, burada eğitim içeriğinin belirlenmesi çok kapsamlı

bir liste oluşturmaktadır. Bununla birlikte HEK, eğitim sırasında bazı etik konulara öncelik vermek durumundadır. Eğitimde aydınlatılmış onam, gizlilik, hastanın özerkliği ve buna saygı, tedaviyi reddetme hakkı gibi konular kuşkusuz öncelik tanınması gerekli konu başlıklarından birkaçıdır. Çalışanlara, etik eğitimi ile birlikte aynı zamanda sağlık alanıyla ilgili hukuksal kavramların ve yasa, tüzük, yönetmelik gibi düzenlemelerin de aktarılması eğitim kapsamında yer alan konulardandır.

Öte yandan EIEK'in eğitim işlevini yerine getirebilmek için, tartışma platformları, disiplinler-arası çalışmalar, konferanslar, seminerler gibi etkinlikleri gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu etkinlikler sırasında tartışılacak, aktarılabilecek konular, kurulun elindeki güncel etik sorunlara yanıt getirmesine yardımcı olacak nitelikte olanlardır.

Hastane Etik Politikasını Oluşturma

Sağlık kurum ve kuruluşunun hizmet sunumu sırasında tıp etiğiyle ilgili izleyeceği yol ve yöntem HEK'in belirleyeceği "Hastane Etik Politikası" doğrultusunda gerçekleşecektir. HEK'in hizmetsel, bilimsel, ekonomik, yönetsel vb. yönlerden böyle bir politikayı saptayabilmesi bazı "rehber-kurallar" (guidelines) geliştirmekle yaşama geçirilebilir. Böylesi rehber-kuralların geliştirilmesi ile tıbbi etik karar verme sürecinin kolaylaşacağı tahmin edilebilir.

Sağlık kurum ve kuruluşunun çalışma biçim ve niteliğinin göstergesi olan rehber-kuralların oluşum süreci çok iyi analiz edilmelidir. Herşeyden önce bu kurallar, ülkenin hukuk kuralları çerçevesinin dışına çıkmamalıdır. Rehber-kurallar, sağlık ve ulusal politikaları, sağlık yönetimi, sağlık ekonomisi vb. yönlerdeki mevcut ilke ve değerleri gözönünde bulundurmalıdır. Sağlık çalışanlarının bu rehber-kurallar doğrultusunda verecekleri kararlar, onları hiçbir zaman etik bir kaygıya düşürmemeli; aynı zamanda kuralların hukuksal, toplumsal, kültürel vb. yönlerden yeni sorun ve sıkıntılar getirmeyecek nitelikte olmasına büyük önem verilmelidir.

Sağlık hizmetlerinde etik değerlerin korunması için gereksinim duyulan rehber-kurallar için yaşamı destekleme sistemleri, genetik çalışmalar, sakat yenidoğanlar, yapay dölleme gibi konular burada örnek olarak verilebilir. Yeniden vurgulayacak olursak; rehber-kurallar, etik yönden bazı has-

tane ve tıbbi kararlarda, hekim ya da öteki sağlık çalışanlarına yardımcı olması için HEK'in saptamış olduğu "öneri" niteliğindeki kurallardır.

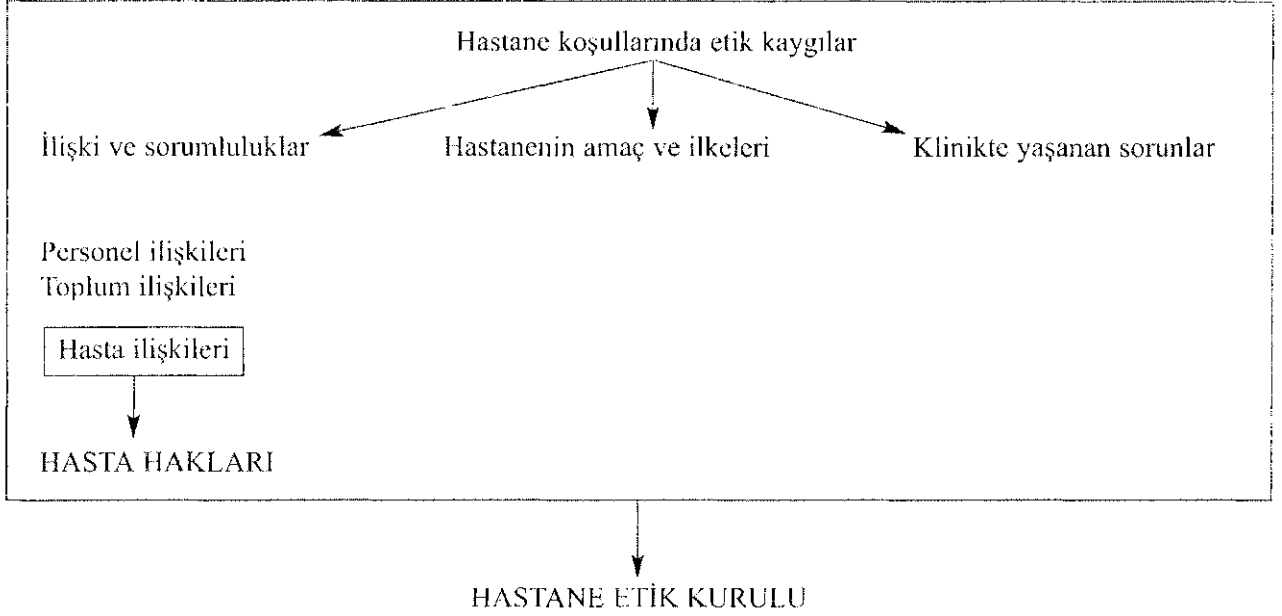
Rehber-kuralların geliştirilmesi sırasında, sağlık kurumları arasında işbirliğine gidilmesi HEK çalışmalarında gözönünde bulundurulması gereken konulardan biridir. İşbirliğine gidilmesi sağlık kurumlarına zaman yönünden kazanç sağlama, doğruluk derecesini artırma, yaşanmış deneyimlerden yararlanma gibi üstünlükler getirmektedir. Özellikle epidemiyolojik hastalıkların saptanması konusunda geliştirilecek kurallar için bu tür bir işbirliğinin çok sayıda tartışılmaz yararları bulunmaktadır. Aynı zamanda bu tür bir işbirliği, görev ve sorumluluğu geniş bir ilgi alanı oluşturan HEK'in; hukuksal, toplumsal, kültürel vb. olarak herhangi bir yanlışlık yapmama olasılığını artırmaktadır.

Etik Danışmanlık

HEK'in en karmaşık görevlerinden biri etik danışmanlıktır. Danışmanlık işlevi özellikle, sağlık çalışanların etik ikilem içinde bırakan klinik vakalarda önem kazanmaktadır. Etik danışmanlık HEK'in istek üzerine yerine getirdiği bir hizmettir. Hekim ya da hemşireler, karşı karşıya kaldıkları etik sorunlarda HEK'ten yardım isteyebilirler. HEK, vakaları genel olarak yararlılık ilkesi ışığında değerlendirmektedir. Böylelikle, hasta için "en iyi" karar bulunmaya çalışılır. Danışmanlık hizmeti, bazen bir gruba bazen de tek bir hekim ya da hemşireye yönelik verilebilir. HEK, danışmanlık hizmeti sırasında öneride bulunma, bilgi verme, görüş alış-verişinde bulunma, çözümleyici olma gibi işlevsel bir rol üstlenmektedir. Diğer yandan da danışmanlığı kendi başına bir işlev olmaktan çok, başta eğitim olmak üzere öteki işlevlerle bütünlük oluşturan bir hizmet olarak görmek gerekir.

Geriye Dönük Değerlendirmeler

HEK'in geçmiş tarihlerde almış olduğu karar ve çalışmaları yeniden gözden geçirip değerlendirmesi işlevi bir başka başlık altında incelenmektedir. Geriye dönük değerlendirmelerin en büyük katkısı etik eğitimi üzerine olmaktadır. Eski kararların yeniden gözden geçirilmesi, geçmişteki hata ve yanlışlıkların tekrarlanmamasına; daha doğru, yeni kararların alınmasına; koşullara uygun

yeni politikalar üretilmesine olanak sağlamaktadır (Örneğin; yeni rehber-kurallann oluşturulması gibi). Böyle bir çalışmanın ileriye dönük pek çok olumlu sonuçlara kaynaklık edeceği kuşkusuzdur: Örneğin; yanlış ve hatalı tıp uygulamalarının (malpraktis) ve bu konudaki hukuk davalarının azalabileceği söylenebilir.

Sonuç şunları söyleyebiliriz: Tıbbın yoğun bir teknolojik ortamda hizmet verir hale gelmesi hastaneleri de kendine göre şekillendirmektedir. Hastanede hizmet veren sağlık çalışanları da heterojen bir grup haline gelmektedir. Hastalar geleneksel hekim-hasta ilişkisinin saydamlığından çıkıp, karmaşık tıbbi ilişkiler ortamıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu ortamda hasta haklarının korunması hastanelerinin başta gelen sorumluluklarındandır. Aynı şekilde hastane içinde yaşanan etik yönünden anlamlı birçok olayın analiz edilip aydın-

lığa kavuşabilmesi için hastane etik kurullarını kurmak ve işletmek kaçınılmaz hale gelmektedir.

KAYNAKLAR

1. Annas GJ. The Rights of Patient, 2nd ed. Humana Press New Jersey, 1992.
2. Beauchamp TL, Walters L. Bioethics, 3rd ed. Wadsworth Publishing Company Belmont, 1989.
3. Cranford RE, Roberts JC. Biomedical ethics committees. Primary Care 1986; 13(2):327-39.
4. Engelhard HT. The Foundations of Bioethics. Oxford Uni Press. New York, 1986.
5. Fost N, Cranford RE. Hospital ethics committees. JAMA 1985; 253(18):2687-92.
6. Mann JM. Medicine and Public Health, Ethics and Human Rights. Hastings Center Report 1997; 27(3):6-13.
7. Puma LJ, Toulmin SE. Ethics Consultants and Ethics Committees. Arch Intern Med 1989; 149, 1109-12.
8. Rosner F. Hospital medical ethics committees: A review of their development. JAMA 1985; 253(18):2693-97.